

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

УДК 334.722:336.221](477)

І. А. Оліфір,

спеціаліст вищої категорії, викладач методист

Л. М. Ганузек,

спеціаліст вищої категорії

(Житомирський агротехнічний фаховий коледж)

Малий бізнес в Україні: сучасний стан та оподаткування

Стаття присвячена висвітленню актуальних питань розвитку та оподаткування малого бізнесу. Метою статті є оцінка сучасного стану розвитку малого бізнесу, дослідження і обґрунтування особливостей оподаткування суб'єктів малого підприємництва в умовах інтеграційних змін. Розглянуто особливості режимів оподаткування для малого бізнесу в Україні. Здійснено аналіз надходжень фінансових ресурсів від єдиного податку до Зведеного бюджету. Визначено, що система спрощеного оподаткування сприяє розвитку малого бізнесу шляхом спрощення ведення податкового обліку. Надано ряд пропозицій щодо вдосконалення спрощеної системи оподаткування в Україні.

Ключові слова: суб'єкти малого підприємництва, єдиний податок, спрощена система оподаткування, платники податків, Податковий кодекс.

Постановка проблеми

Досвід провідних країн свідчить, що розвиток економіки країни значно залежить від розробки ефективної стратегії розвитку малого бізнесу, що значною мірою залежить від системи його оподаткування. Варто відмітити, що в провідних країнах світу малому бізнесу належить значна частка у валовому внутрішньому продукті, що у свою чергу підвищує зайнятість населення та зростання надходжень до бюджету в результаті сплати податків. В Україні можна спостерігати кардинально іншу ситуацію, оскільки постійно відбуваються різноманітні реформування, що негативно впливають на розвиток малого і середнього бізнесу. Особливий вплив на розвиток зазначених підприємств має система оподаткування. Чи не основною тут постає проблема вибору оптимального режиму оподаткування та оцінки впливу системи оподаткування на формування середнього класу, адже в країні, де практично відсутній середній клас, неможливо досягнути високого розвитку продуктивних сил, інновацій, конкурентного середовища тощо. Дану

проблематику підкреслюють протести приватних підприємців, які періодично проходять в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Підтримка малого бізнесу, у тому числі, через систему оподаткування, є одним із способів подолання економічної кризи в економіці. Через недосконалість законодавчої бази та відсутність необхідних інструментів економічного регулювання з боку держави, на даний момент актуальним постає питання подальшого розвитку малого бізнесу та реформування спрощеної системи оподаткування в Україні. Цим питанням присвячено праці багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених економістів, зокрема: В. Андрущенко, О. Апостолук, О. Барановського, Л. Герасимчук, А. Секаловської, Л. Сідельникової, В. Буряковського, В. Баранової, О. Кзасовського, І. Луніної, П. Мельника, Т. Єфименко Ю. Черкасової, Д. Шульганта ін.

Проте процес оптимізації податкового навантаження в Україні та створення ефективної системи оподаткування, що сприятиме стабільному економічному розвитку суб'єктів малого та середнього підприємництва потребує подальшого дослідження та вдосконалення.

Постановка завдання

Мета статті полягає в оцінці сучасного стану діяльності малого бізнесу, дослідженні й обґрунтуванні особливостей оподаткування суб'єктів малого підприємництва в сучасних умовах господарювання, через систему спрощення та оптимізації процедури оподаткування.

Виклад основного матеріалу

У сучасних умовах інтеграційних змін, ринкової економіки важливе значення має така її складова як мале підприємництво. Об'єктами малого підприємництва виступають малі за кількісними класифікаційними параметрами підприємства, в межах яких здійснюється найефективніша комбінація факторів виробництва з метою максимізації прибутку. Ведення підприємницької діяльності потребує використання власних матеріальних ресурсів, а також знань та зусиль.

Про можливості малого бізнесу можна зробити висновки з досвіду промислово розвинених країн, в економіці яких йому за низкою показників належить помітне, а часом і провідне місце: на малий бізнес тут припадає до 90% всіх підприємств і до 50% валового національного продукту. Розглянемо кількість суб'єктів господарювання в період з 2017–2021 рр. (табл. 2).

Кількість суб'єктів господарювання (одиниць)

Рік	Середні підприємства			Малі підприємства		
	Кількість	Абсолютний приріст до попереднього року, одиниць	Темп приросту до попереднього року, %	Кількість	Абсолютний приріст до попереднього року, одиниць	Темп приросту до попереднього року, %
2017	15510	- 1108	- 6,67	1958385	98498	5,29
2018	15113	- 397	- 2,56	1822671	- 135174	- 6,93
2019	15254	141	0,93	1882406	59735	3,28
2020	16476	1222	8,01	1889671	7265	0,39
2021	18129	1653	10,03	1922978	33307	1,76

Джерело: розроблено авторами на основі [4].

Малий бізнес насамперед характеризується мобільністю, можливістю швидкого реагування на зміни в економічній та політичній ситуаціях та забезпечує значну частку фінансових ресурсів при наповненні бюджетів різних рівнів. Цей сектор економіки має важливе соціальне значення, сприяє підтримці конкурентного середовища, вирішує проблему зайнятості населення, що впливає на підвищення статусу малих підприємств. Лише офіційно сумарна чисельність підприємців-спрошених та найнятих ними працівників у 2021 році становить більше 1,9 млн. осіб [4]. Очевидно, що не кожна галузь економіки зможе акумулювати таку кількість людського потенціалу.

Аналізуючи дані таблиці, можемо відмітити, що зменшення кількості середніх та малих підприємств спостерігалось у 2017-2018 роках. Це могло бути пов'язано з нестабільністю податкового законодавства (часті зміни і нововведення в законодавчі акти), високим розміром штрафних санкцій за помилки, труднощами пов'язаними з високими ставками податків та зборів, залежністю від бажань податкових інспекторів. Крім того, значна частина малих підприємств, зазвичай, з часом переходить в середні або ліквідується. У 2021 році кількість середніх підприємств зросла на 1653 одиниці, що становить 10,3 %, а малих – на 33307 одиниць або 1,76%. На нашу думку, зростання кількості середніх і малих підприємств у 2021 році пов'язане з ухваленою урядом «Стратегією розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року».

Сьогодні малий бізнес не може успішно розвиватись без активної підтримки з боку держави. Для його подальшого системного процвітання ключовою є співпраця з державою, яка виникає на основі розроблення законодавчих та нормативних актів, що стосуються створення, функціонування та оподаткування малих підприємств. Окрім того, і надалі

необхідно відстежувати кількість підприємств, які працюють, аналізувати доцільність, вчасно запроваджувати регулюючі інструменти. У сучасному економічному становищі України, коли державні соціальні гарантії низькі, а безробіття навпаки набуває високого рівня, і головне, є наявні вільні ніші для розвитку ефективного малого та середнього бізнесу, доцільно створювати більш лояльні умови для його розвитку.

Одним із основних напрямів державної підтримки малого підприємництва в Україні є створення сприятливого податкового середовища через застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності. Це особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів на сплату єдиного податку [1]. Мова йде про заміну єдиним податком податку на прибуток підприємств, на доходи фізичних осіб, на додану вартість, на майно в частині земельного податку та рентної плати за спеціальне використання води. Відповідно до ст. 291. п. 4. Податкового Кодексу України суб'єкти господарювання, які застосовують спрощену систему оподаткування та сплачують єдиний податок поділяються таким чином (табл. 3):

Таблиця 3

Групи платників та ставки єдиного податку

Група	Платники та особливості діяльності	Наймані працівники	Обсяг доходу	Ставка єдиного податку
I	фізичні особи-підприємці, які здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на ринках та/або господарську діяльність з надання побутових послуг населенню	без права найму персоналу	протягом календарного року не перевищує 167 розмірів мінімальної заробітної плати	до 10 % від прожиткового мінімуму для працездатних осіб на 01.01 звітного року
II	фізичні особи-підприємці, які здійснюють господарську діяльність з надання послуг, у т. ч. побутових, платникам єдиного податку та/або населенню, виробництво та/або продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства	0-10 осіб	протягом календарного року не перевищує 834 розміри мінімальної заробітної плати	до 20 % від мінімальної заробітної плати на 01.01 звітного року
III	фізичні особи-підприємці та юридичні особи	Кількість не обмежена	протягом календарного року не перевищує 1167 розмірів мінімальної заробітної плати	3 % від доходу (зі сплатою ПДВ); 5 % від доходу (без сплати ПДВ)

IV	Сільськогосподарські товаро-виробники фізичні особи - підприємці, які провадять діяльність виключно в межах фермерського господарства площа сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду у власності та/або користуванні членів фермерського господарства становить не менше 2 га, але не більше 20 га.	Не використовують працю найманих осіб (лише члени сім'ї)	-	Класифікуються в залежності від виду земель (ст.293 ПКУ)
----	--	--	---	--

Джерело: розроблено авторами на основі [1]. Спрощена система оподаткування виступає двояким механізмом: з одного боку підтримуючи розвиток малого бізнесу в країні, з іншого – сприяє уникненню від сплати податків належним чином. Таким чином, при поділі платників єдиного податку на групи враховуються особливості діяльності, кількість найманих працівників та обсяг доходу. Розмір ставок єдиного податку для фізичних-осіб підприємців 1-2 груп залежить від показників мінімальної зарплати та прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а для платників 3 групи – від річного обсягу доходу. Ставки податку для платників 4 групи встановлюються залежно від виду земель.

Крім того, спеціальний режим оподаткування малих підприємств передбачає спрощення реєстраційних процедур, до рівня доступного пересічним фізичним особам-підприємцям, простоту визначення бази оподаткування та суми податку. Паралельно з цим підприємці-спрощенці ведуть спрощений облік та звітність. Для фізичних осіб-підприємців, що не сплачують ПДВ з 01 січня 2021 року передбачено ведення обліку доходів, а для платників ПДВ – ведення обліку доходів і витрат у довільній формі, шляхом помісячного відображення отриманих доходів і витрат.

Інтереси держави в першу чергу зводяться до фіскальної функції єдиного податку. Слід зазначити, що єдиний податок є другим за важливістю після податку на доходи фізичних осіб джерелом наповнення місцевих бюджетів. В 2020 році загальні надходження від єдиного податку склали 38,0 млрд грн, що становить 13,1% від усієї суми доходів загального фонду місцевих бюджетів. Фізичні особи-підприємці перерахували до місцевих бюджетів 27,6 млрд грн єдиного податку (або 72,6% від його загального обсягу), а юридичні особи – 5,1 млрд грн (або 13,4%). Сума єдиного податку, сплаченого сільгоспвиробниками, склала 5,3 млрд грн (14,0% загального обсягу) [11].

Спрощений режим оподаткування викликає велику зацікавленість у суб'єктів господарювання. Його застосування має ряд переваг, але є і суттєві недоліки, які знижують ефективність єдиного податку, цілі та завдання його впровадження (табл.4).

Таблиця 4

Основні переваги та недоліки спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності в Україні

Переваги	Недоліки
а) спрощена процедура реєстрації платника податку;	1) низька фіскальна ефективність;
б) звільнення від сплати ряду податків;	2) розмір податку для I та II груп платників не залежить від результатів діяльності через прив'язку суми єдиного податку до розміру мінімальної заробітної плати (прожиткового мінімуму);
в) простий облік і звітність;	3) неможливість звільнення новостворених суб'єктів від оподаткування на кілька перших років діяльності;
г) спрощення розрахунків, пов'язаних з визначенням суми податку;	4) відсутність пільгових умов кредитування та інші.
д) надання права вибору сплати ПДВ;	
е) самостійне регулювання ставок податку органами місцевої влади та інші.	

Джерело: розроблено авторами на основі [5], [7]

На нашу думку, основною перевагою спрощеної системи оподаткування є ефективне сприяння мінімізації податкового зобов'язання платників, так як існує суттєва різниця між сумами податків з однакового розміру доходу платників, що застосовують різні системи оподаткування. В цьому випадку значну перевагу отримують саме платники єдиного податку, які сплачують менше податку, ніж фізичні особи (в т.ч. працівники бюджетної сфери), рівень доходу яких приблизно однаковий, а суми податкового зобов'язання значно вищі. Зважаючи на це, ставиться під сумнів виконання принципу соціальної справедливості.

Спрощена система оподаткування сприяє зниженню податкового навантаження при нарахуванні заробітної плати, дозволяє створювати різноманітні механізми уникнення від оподаткування, дає привід для виплати зарплати в конвертах». Це суперечить повноті нарахування та сплати податків, має негативний ефект при формуванні дохідної частини бюджетів.

Для зменшення рівня тіньової економіки та покращення оподаткування малих підприємств необхідно створити прозорі умови для ведення бізнесу в Україні, підвищити рівень довіри до державних органів, вдосконалити податкову систему, узгодити її з пріоритетами державної політики соціально-економічного розвитку країни на даному етапі. В той же час доцільно посилити

відповідальність платників єдиного податку за порушення норм податкового законодавства. Також необхідно враховувати, що часті зміни в оподаткуванні не дозволяють бізнесу планувати та стримують свій особистий розвиток.

Висновки з дослідження й перспективи

Розглянуті результати проведених досліджень дозволяють зробити висновок, що за умов ринкової економіки важлива роль належить малому бізнесу. Його підтримка, у тому числі через систему оподаткування, є одним із способів подолання кризи у вітчизняній економіці. Спрощена система оподаткування виступає важливою складовою державної податкової політики. Ця система має ряд своїх переваг, що мають забезпечити стійкий розвиток підприємництва в нашій державі, а також і недоліків, які потрібно комплексно вирішувати, враховуючи соціально-економічний і політичний стан держави, а також регіональні особливості розвитку суб'єктів малого підприємництва. Дослідження показали, що на даний час існує досить багато невирішених проблем у сфері оподаткування малого бізнесу, зокрема, такі: недосконалість механізму нарахування та стягнення єдиного податку, що призводить до певного дисбалансу податкового навантаження на юридичних і фізичних осіб, які є суб'єктами малого бізнесу; неузгодженість нормативно-правової бази оподаткування; відсутність зацікавленості з боку суб'єктів малого підприємництва щодо переходу на спрощену систему оподаткування.

Регулярні зміни, що вносяться до Податкового кодексу, залишають невирішеними певні питання оподаткування малого бізнесу. Подальші дослідження мають на меті вивчення соціальної спрямованості та фіскальної справедливості спрощеної системи оподаткування для збалансування інтересів підприємців та держави.

Список використаних джерел

1. Податковий кодекс України: станом на 21 лист. 20121 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2755-17>.
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», редакція від 14.11.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text>
3. Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва: Указ Президента України № 727/98 від 03.07.98р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=727%2F98> (дата звернення: 25.11.2021).
4. Офіційний сайт Державної статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Абрамчук М. Ю., Кабанець К. М. Спрощена система оподаткування, обліку та звітності: переваги та недоліки. Економічні проблеми сталого

розвитку: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. ім. проф. О. Ф. Балацького., м. Суми: СумДУ, 2015. С. 323-324.

6. Варналій З., Васильців Т., Покришка Д. Пріоритети вдосконалення державної політики розвитку малого підприємництва в Україні. Стратегічні пріоритети. 2014. № 2. С. 49-54.

7. Коба О.В. Шинкар Ю.Л. Порівняльний аналіз загальної та спрощеної системи оподаткування: особливості застосування, проблеми та напрями їх вирішення. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2019. Вип. 25(1). С. 116-120.

8. Мороз С.Г. Регуляторна політика розвитку малого підприємництва в Україні: дис. канд. екон. наук: 08.00.03 / Львівський торговельно-економічний університет. Львів. 2019. 263 с.

9. Святенко І. Спрощення оподаткування як метод податкового стимулювання малого підприємництва. Економічний простір. 2014. № 83. С. 1133-120.

10. Черепанин М.І. Оподаткування суб'єктів малого бізнесу: сучасний стан та напрями реформування. «Молодий вчений». 2016. № 12.1 (40). С. 996-1001.

11. Бураковський І. Як з'явилася спрощена система оподаткування [Електронний ресурс]: Режим доступу: <https://espresso.tv/yak-zyavilasysa-sproshchena-sistema-opodatkuвання>.

SMALL BUSINESS IN UKRAINE: CURRENT STATE AND TAXATION

The article deals with pressing issues of small business development and taxation. Its purpose is to assess the current state of small business development as well as to study and substantiate special tax requirements for small entrepreneurs in the conditions of integration changes. Special attention is paid to particularities of small business tax regimes in Ukraine. The article gives an analysis of financial revenues from a single tax to Consolidated Budget. It is defined that a simplified taxation system promotes small business development due to simplifying tax record accounting. The authors propose some recommendations on improving the simplified taxation system in Ukraine.

Key words: small business entrepreneurs, a single tax, a simplified taxation system, taxpayers, Fiscal Code.